

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2002, C.7, S.1 s.133-152.

SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ DIŞ TİCARETE ve YABANCI SERMAYEYE KATKILARI

Yrd.Doç.Dr.Naci KARADUMAN*
Arş.Gör.Zafer YILDIZ**

ÖZET

Serbest bölgeler, ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatı'nın uygulanması bakımından gümrük hattı dışında sayılan, yapılan faaliyetler için daha geniş muafiyet ve teşviklerin tanındığı, ülkenin diğer kısımlarından fiziki olarak ayrılan yerler olarak tanımlanmaktadır.

Uzun yıllar ithal-ikameci sanayileşme politikaları izleyen Türkiye, dış ticarete karşılaştığı sorunlar sebebiyle 1980'den sonra ihracata dayalı sanayileşme politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu politikakalar çerçevesinde 6.6.1985 tarihinde 3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu" kabul edilmiştir. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 2002 yılı Haziran ayına kadar 26 serbest bölge faaliyete geçmiştir.

Serbest bölgeler kuruldukları ülkeye ve bölgeye ekonomik yönden büyük katkı sağlamaktadır. En büyük katkı ise, dış ticaret hacmi ve yabancı sermaye girişi yönünde beklenmektedir.

GİRİŞ

Global ekonominin dinamikleri tarafından etkilenmemiş bir iş alanı bulmak gittikçe güçleşmektedir. İster yeni pazarlara açılmak olsun, isterse yeni tedarik kaynakları bulmak olsun, her ölçekteki firma uluslararası ticarete potansiyel bir varlığa sahiptir. 1929 yılından sonra dünyada serbest bölge uygulamalarında hızlı bir artış olmuştur. Bunun temel nedeni ise, bu dönemdeki ekonomik sıkıntıları azaltmaya yönelik araçlardan biri olarak serbest bölge uygulamalarından yararlanma yoluna gidilmesidir. Bununla birlikte, II. Dünya savaşı öncesinde kurulan Singapur, Hong-kong, serbest limanları ile daha sonra kurulan Panama, İrlanda, Tayvan, ve Güney Kore serbest bölgelerinin elde ettikleri başarılar, serbest bölge uygulamalarında ortaya çıkan hızlı artışın bir diğer sebebidir.1930'lu yıllardan başlayarak kalkınma çabalarını ithal ikameci politikalar aracılığıyla gerçekleştirmeye

* Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

** Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Elemanı.

çalışan gelişmekte olan ülkeler, bu politikaların sonuç vermemesi üzerine 1950 sonrasında ihracata yönelik kalkınma politikaları uygulamaya başlamışlardır. Türkiye ise bu süreci 1980 yılında yaşamış, ihracata yönelik kalkınma staretijisinin bir gereği olarak serbest bölgelerin kurulması için çalışmalara başlamış ve Türkiye'nin ilk serbest bölgeleri 1987 yılında Mersin ve Antalya'da faaliyete geçmiştir.

Serbest bölgelerin ülkelerin dış ticaretini artırdığı, yabancı sermaye ve teknoloji transferini hızlandırdığı kabul edilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de kurulan serbest bölgelerin bunları gerçekleştirip gerçekleştirmediği, gerçekleştirdiyse ne oranda gerçekleştirdiği, dış ticaret ve yabancı sermaye verileri ile analiz edilecektir.

Bu amaçla, önce serbest bölgelerin kuruluş amaçları, avantajları, kuruluş şekilleri kısaca incelenecektir. Bu arada, şubat 2001 krizinden sonra gündeme gelen "Endüstri Bölgeleri" ve "Nitelikli Sanayi Bölgeleri" nin amacı, uygulanma şekilleri ve ülkeye yapacakları katkıları, konunun önemi ve yeniliği nedeniyle, ayrıca analiz edilecektir. Daha sonra serbest bölgelerin kuruluş amaçlarına hizmet edip etmediği rakamlarla analiz edilip, sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. SERBEST BÖLGELERİN ORTAYA ÇIKIŞI, KURULUŞ AMACI VE AVANTAJLARI

Dünyada serbest bölge olarak nitelendirebileceğimiz ilk uygulamalar günümüzden yaklaşık 2000 yıl önce Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde ortaya çıkmıştır. O dönemdeki ismi "Serbest Şehir" olan bu uygulamalar, bir şehirde ekonomik ve siyasi kontrollerin tamamen veya kısmen kaldırılmasını ifade etmektedir. XVI. yy'da ekonomik ve siyasal bir doktrin olarak Merkantilizm'in ortaya çıkması ve bu doktrinin dış ödemelerde fazla yaratmak için ticaret filolarına verdiği önem, Avrupadan, Orta ve Uzakdoğuya uzanan deniz ticaret yollarının üzerinde bulunan Akdeniz'deki bazı liman şehirlerinin "serbest şehir" haline getirilmesine sebep olmuştur.(ERDOĞAN 1985:13-15).

Birinci Dünya savaşı sonrasında 1929'da ortaya çıkan ekonomik bunalımın ardından çözüm yolu olarak serbest bölgelere yönelme eğilimi ağırlık kazanmaya başlamıştır.1930'da ABD'de yoğunluk kazanan serbest bölgeler, daha sonra Avrupa'da da kurulmaya başlanmıştır. "Bu dönemde kurulan Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore serbest bölgeleri'nin elde ettikleri başarılar, serbest bölge kurma fikrinin pek çok ülke tarafından kabul görmesinde etkili olmuştur" (AKYÜREK 1983:13).

Osmanlı imparatorluğunun son döneminde serbest bölge kurma fikri ortaya çıkmıştır. Fakat o devirde böyle bir maliyetin altından kalkılamayacağı anlaşılınca bu projeden vazgeçilmiştir.

Bir serbest bölge kurma fikri Cumhuriyet sonrası dönemde de ortaya atılmış fakat bu girişimler de çeşitli sebeplerle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nihayet 24 Ocak 1980 yılında Türkiye ithal-ikameci sanayileşme politikalarını terkederek, ihracata-dayalı sanayileşme politikalarını izlemeye başlamış ve böylece ekonomi dışı açılmıştır. 1983 yılında başlatılan çalışmalar, 6.6.1985 tarihinde kabul edilen 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” nun* 15.6.1985 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. Bu kanunla birlikte Türkiye’de topyekün kalkınma amacına hizmet etmek üzere bölgesel kalkınma modeliyle 1 Haziran 2002 tarihi itibarıyla 26 serbest bölge kurulmuştur.

Serbest Bölgelerin kuruluş tarihlerine baktığımızda, 1987 den 2002 ye dengeli bir dağılım varken, kuruluş yeri bakımından marmara, ege ve akdeniz bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni, bu bölgelerin hem sanayi yoğun hemde kıyı-liman bölgeleri oluşudur.

Tablo 1: Mevcut Serbest Bölgeler (Mart 2002 Tarihi İtibarıyla)

Sıra	Serbest Bölge Adı	Bulunduğu il	Kuruluş tarihi
(Halen ticari faaliyette bulunan serbest bölgeler)			
1	Mersin	Mersin	1987
2	Antalya	Antalya	1987
3	Ege	İzmir	1990
4	İstanbul Atatürk Havalimanı	İstanbul	1990
5	Trabzon	Trabzon	1992
6	İstanbul Deri ve Endüstri	İstanbul	1995
7	Doğu Anadolu	Erzurum	1995
8	Mardin	Mardin	1995
9	İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler	İstanbul	1997
10	İzmir Menemen Deri	İzmir	1998
11	Rize	Rize	1998
12	Samsun	Samsun	1998
13	İstanbul Trakya	İstanbul	1998
14	Kayseri	Kayseri	1998
15	Avrupa	Tekirdağ	1999
16	Gaziantep	Gaziantep	1999
17	Adana-Yumurtalık	Adana	1999
18	Bursa	Bursa	2001
19	Denizli	Denizli	2001
20	Kocaeli	Kocaeli	2001
21	Tübitak-Marmara Teknoloji Arş.Merkz.	Kocaeli	2002
(Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları ilan edilen serbest bölgeler)			
22	İstanbul Kıyı Bankacılığı	İstanbul	
23	Zonguldak-Filyos	Zonguldak	
24	İpekyolu Vadisi	Sakarya-İzmit	

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/sb/Atinterb.htm>, D.T.M. Serbest Bölgeler Genel Müd.

* 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” nun tam metni için Bkz. 15.6.1985 tarih 18785 sayılı Resmi Gazete

1.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş Amaçları

Serbest bölge kurmak suretiyle gerçekleşmesi beklenen başlıca amaçlar şunlardır (DPT Temmuz 1985:1);

- a- İhracat için yatırım ve üretimi arttırmak,
- b- Yabancı sermaye yatırımlarını çekmek ve böylece;
  - Sermaye girişini hızlandırmak,
  - Dış pazarlarda bağlantılarımızı genişletmek,
- c- İthalatımızı ucuzlatmak,
- d- İstihdamı arttırmak,
- e- Teknoloji transferini sağlamak,
- f- Bankacılık faaliyetlerinde dış piysalara açılabilmek,
- g- Gelir ve nüfus dağılımını dengelemek

olarak özetlenebilir.

2.2. Serbest Bölgelerde Sağlanan Teşvik ve Avantajlar

Serbest bölgeler, iş teşebbüsleri için etkililiğin işletilmesi ve etkililiğin geliştirilirken gözle görülür miktarda maliyet tasarrufu sağlayabilmeleri için fırsatlar sunar (HANKS-ALST 1999:35). Serbest bölgelerde sağlanan bu fırsatlar, teşvik ve avantajlar olarak incelenebileceği gibi faaliyet alanına göre de incelenebilir (ÖZ-YAHNİ 1999:13).

Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvikler

* Bölgede yapılan faaliyetler sonucunda elde edilen gelirler her türlü vergiden muafır.

* İşçi ücretlerinden de gelir vergisi kesintisi yapılmaz

* Bölgede elde edilen kazançlar ve iratlar, Türkiye dahil olmak üzere istenilen her ülkeye serbestçe transfer edilebilir.

* Bölgelerde kambiyo mevzuatı uygulanmadığı gibi fiyat, kalite ve standartlarla ilgili kısıtlamalarda yoktur.

* Serbest bölgenin açılışından itibaren 10 yıl süreyle grev ve lokavt yasaklanmıştır.

Serbest Bölgelerden Sağlanan Avantajlar

* Serbest bölgelerde modern altyapı, haberleşme ve ulaşım imkanları hazır durumdadır.

* Faaliyet ruhsat süreleri 99 yıla kadar çıkabilmektedir.

- * Serbest bölgede üretilen veya serbest bölgeye getirilen malların yurtiçine satış imkanı bulunmaktadır.
- * Türkiye'nin diğer yerlerinden serbest bölgeye yapılan satışlar, ihracat sayıldığından bölge kullanıcıları, Türkiye'den ihracat fiyatına KDV'siz mal satın alabilirler.
- * Serbest bölgelerde her türlü bürokrasi ve kırtasiyecilik en aza indirilmiştir. Bölgeyi işletici kuruluşlar özel Anonim Şirketler şeklindedir.
- * Yurtdışından bölgeye getirilen mallar için gümrük vergisi alınmamaktadır.
- * Bölgede takas yoluyla ticaret yapılabilir. Serbest bölgeler arası ve diğer ülkelerle ticaret serbesttir.
- * Türkiyeden getirilen mallar ile yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallardan yüzde yarım oranındaki fon alınmaz.
- * Serbest bölgelerde 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu uygulanmaz. Bu sebeple yabancılar için ayrıca müsaade almak gerekmez.
- * Türkiye'de serbest dolaşımda olan bir mal, serbest bölgede de serbest dolaşımdadır.
- * Serbest bölgede üretilen bir üründe kullanılan 3. ülke menşeli mal için telafi edici vergi ödenerek yeni ürün Avrupa Birliği ülkelerine gidebilir.
- * Serbest bölgede satışlar dövizle yapıldığından kur farkı yoktur.
- * Yatırımcı-kullanıcılar kurdukları tesisleri Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle başkalarına devredebilirler.

2. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Bir ülkenin serbest bölge kurma kararını etkileyen en önemli faktör, hiç şüphesiz kurduğu serbest bölgenin ülke ekonomisi üzerine olumlu katkılar sağlayacağı düşüncesidir. Serbest bölgenin kurulması, ülke ekonomisine sağlayacağı olumlu katkılar yanında bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

2.1. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerine Olumlu Etkileri

- * Serbest bölgelerin kurulduğu ülkenin ekonomisine sağlayacağı en önemli katkı, döviz girdilerinde meydana getireceği artıştır. Yatırım serbest bölgelerinde, bölgeden yapılan ihracat, hem ihracat gelirlerinin artmasını hem de ihracat pazarlarının genişletilmesini sağlayacaktır.
- * Serbest liman olarak hizmet veren serbest bölgeler ise, yabancı gemilere verilen servisler ve depo, antrepo gibi alanların kiralınmasından

elde edilen kira gelirleri, ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı (+) bakiye vermesini sağlayabilir (ERDOĞAN 1985:95).

* İthal girdi kullanarak üretim yapan yerli ihracatçı firmalara gümrük vergisiz mal girişi imkanı sağlayarak, yurtdışındaki rakipleri ile aynı şartlarda üretim yapma olanağı sağlar.

* Serbest bölgede ekonomik faaliyetlerin gelişmesi istihdam sorunun çözümüne olumlu katkılar sağlayacaktır (DPT Mart 1985:6).

* Serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler, işgücü yanında su, elektrik gibi temel girdileri de buldukları ülkeden temin edeceklerdir. Bunun yanında üretim ve servis için gerekli diğer girdiler de ülke ekonomisinden sağlandığından, serbest bölgedeki ekonomik faaliyetler nedeniyle ülke ekonomisine kalacak katma değer yükselecektir¹.

* Üretime dönük serbest bölgelerde yabancı sermaye yatırımları, beraberlerinde teknoloji girişini sağlayacak ve buda teknoloji transferini sağlayacaktır.

* Serbest bölgeye büyük partiler halinde getirilen mallar gerektiğinde küçük partiler halinde ülkeye ithal edilerek depolama giderleri ve sadece ithal edilen mallar için gümrük vergisi ödeneceğinden üretim maliyetlerinin düşmesi sağlanır.

* Ülkede uygulanması düşünülen yeni ticaret ve ekonomi politikaları için deneme alanı olarak kullanılabilir (AKÇA 1998-7).

2.2. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerine Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin kurulduğu ülke ekonomisine sadece olumlu katkılar sağladığını düşünmek, analizin sonucunu tayin açısından eksik bir değerlendirmeye sebep olacaktır. Serbest bölgenin sakıncalarını kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür;

*Özellikle ihracata yönelik serbest bölgelerde montaj düzeyinde üretim yapan çok uluslu şirketler üretimde kullandıkları girdileri ithalat yoluyla üçüncü ülkelerden sağladıklarından üretim arttıkça ithalatta artacak ve bu durum bir ithalat baskısının ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

* Üretim serbest bölgesinde faaliyetlerini sürdüren yabancı firmalar, yerli firmalara dış pazarlarda önemli bir rakip haline gelebilecektir (ERKAN-TATLIDİL 1990:15).

---

¹ Üretimde kullanılan girdilerin serbest bölgenin bulunduğu ülkeden temin edilmesi yerine diğer kaynaklardan ve özellikle ana firmadan ithal edilmesi, kalite ve standardizasyonun sağlanmasından ziyade bu gibi girdi alışverişleri "transfer fiyatlanması" na imkan verir. Daha geniş bilgi için bkz. (İNCEKARA 1986:51).

* Serbest bölge kurulduktan sonra serbest bölgenin bulunduğu il’de ve çevresinde önemli ölçüde nüfus ve sosyal yapı değişikliği meydana gelebilecektir. Bu hızlı değişim beraberinde bazı sosyal sorunlarda getirecektir.

* Serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev ve lokavt’ın yasak olması bu bölgelerde ücretlerin düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ise ücret piyasasında ikili ücret düzeyinin doğmasına sebep olacaktır.

* Serbest bölgelerin yaygınlaşması, hükümetin ekonomiyi denetlemek için oluşturduğu iktisadi ve mali politikaların dışındaki iktisadi faaliyetlerin artması anlamına gelir ki bu hükümetin ekonomiyi yönlendirmekteki etkinliğinin azalması demektir.

* Serbest bölgeler iyi yönetilmediği takdirde ülkede kaçakçılığın artması ve serbest bölge kıyıda kurulmuşsa çevre kirliliğinin meydana gelmesi gibi olumsuz etkilerin ortaya çıkması söz konusudur.

2.3. Serbest Bölgeler Refah İlişkisi

Serbest bölgelerin kuruldukları ülkenin refahı üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik iki teori vardır. İlki *Ticaret miktar faktörü teorisi*, gelişmekte olan ekonomilerin serbest bölgeler kurarak ihracata yönelik üretimlerini arttırmak ve yabancı sermayeyi çekmek suretiyle hem üretimde hem de istihdamda genişlemeyi sağlayarak ülke refahını yükselteceğini savunur. *Ticaret dönemleri faktörü teorisi ise* (CHEN 1995:704); ticaret miktarının her zaman artmayacağı kuşkusunu sebebiyle ortaya atılmıştır. Heckscher-Ohlin modelin göre, yabancı sermayenin içeri akışı ile serbest bölge işgücünü çeker. Hamada modelinde ise, bir serbest bölgenin refaha etkisi yurtiçi ekonomide korunan sektörün faktör yoğunluğuna bağlıdır. Korunan sektör sermaye yoğun olduğunda -ki genelde gelişmekte olan ülkelerde korunan sektör sermaye yoğun sektördür-, Rybczynski etkisi sebebiyle korunan sektörün üretimi artar ve bunun yanında yurtiçi ekonomide işgücü açığa çıkar ve bu suretle refah azalır.

3. ENDÜSTRİ BÖLGELERİ VE NİTELİKLİ SANAYİ BÖLGELERİ (QUALIFIED INDUSTRIAL ZONES:QIZ)

Serbest bölge kavramı, kuruluş amaçları, kanuni temelleri ve fonksiyonları bakımından farklı yapısal özellikler taşıyan serbest bölge türlerini kapsayan bir ana kavramdır. Uygulamada çok değişik şekiller alabilen serbest bölgeler, buldukları ülkenin ekonomik yapısına, kuruluş amaçlarına ve bölgede yapılması düşünülen sınai ve hizmet faaliyetlerinin özelliklerine göre değişebilmektedir. Bu kriterlere bakarak serbest bölgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür (AKÇA 1998:2);

Serbest Ticaret Bölgesi,
Serbest Liman,
Serbest Çevre,
Serbest Üretim Bölgesi,
Gümrüksüz Bölge,
İkiz Fabrika,
Serbest Bankacılık,
Transit Bölge,
İhraç ürünleri İşleme Bölgesi.

Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgeler, diğer ülkelerdeki benzer serbest bölgeler ile aynı faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Ancak sayılan bölge türlerinden farklı olarak, Endüstri Bölgeleri ve Nitelikli Sanayi Bölgeleri kurulması gündemdedir. Serbest bölge uygulamalarından farklı olmakla birlikte, benzer amaçlara hizmet ettikleri için, bu iki bölge uygulamasını, serbest bölge kapsamı içinde incelemeyi uygun bulduk.

3.1. Endüstri Bölgeleri

Endüstri Bölgeleri, yatırımları teşvik etmek, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin tasarruflarını Türkiye’de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişinin artırılmasını sağlamak üzere, kurulan bölgelerdir. Endüstri Bölgeleri kanunu 19/01/2002 tarihinde 24645 sayılı RG. Yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanuna göre, „Ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak, üretim ve istihdamı artırmak, yatırımları teşvik etmek ve yabancı sermaye girişini artırmak amacıyla; Sanayi ve Ticaret Bakanlığının önerisi üzerine Endüstri Bölgeleri Koordinasyon Kurulunca belirlenen yerlerde, Bakanlar Kurulunca endüstri bölgeleri kurulabilir. Endüstri bölgelerinin kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararları Resmi Gazetede yayımlanır. Endüstri bölgesi olarak belirlenen araziler hiçbir şekilde başka amaçlarla kullanılamaz” (4737 sayılı kanun, madde 3).

Kanuna eklenen bir geçici madde ile endüstri bölgesi kurulması talep edilen yerlerde, organize sanayi bölgelerinin (OSB) bulunması durumunda, öncelikle mevcut organize sanayi bölgeleri bu madde uyarınca endüstri bölgesi olarak ilan edilebilirler.¹

Endüstri bölgelerinin serbest bölge çeşitleri arasında saymamızın nedeni, yabancı sermayeyi ve yabancı ülkelerdeki Türklerin tasarruflarını

¹ 4737 sayılı “Endüstri Bölgeleri Kanunu” nun tam metni için Bkz. 19.01.2002 tarih 24645 sayılı Resmi Gazete

ülkeye çekmeye verdiği önceliktir. Bu amaç, endüstri bölgeleri ile serbest bölgeleri aynı kulvarda görmemize neden olmaktadır.

Endüstri bölgeleri uygulamasının başlatılmasının önemli bir nedeni de Amerika'nın Türkiye'de kurması düşünülen Nitelikli Sanayi Bölgeleri (Qualified Industrial Zones)'ne altyapı oluşturmaktır. Bu görüşmelerde fazla bir gelişme olmadığı için, Endüstri bölgeleri şuanda faaliyete geçirilememiştir. Sadece birçok OSB'nin Endüstri Bölgesi olmak için müracaatı vardır.

3.2. Nitelikli Sanayi Bölgeleri (Qualified Industrial Zones:QIZ)

Nitelikli Sanayi Bölgeleri (NSB) kavramı ilk defa, 1996 da İsrail ile ABD arasında imzalanan ve İsrail Serbest Ticaret Anlaşması gereğince literatüre girdi. Daha sonra anlaşmaya Ürdün'de dahil edildi. Ürdün ve İsrail'deki NSB'lerde üretilen ürünler gümrüksüz olarak ABD'ye girmektedir.

NSB'nin sağladığı en büyük avantaj, ürünlerin dünyanın en büyük pazarı olan ABD'ye gümrük vergisi olmadan girebilmeleri. Bunun yanı sıra Ürdün'de üretilen tekstil ürünlerine ABD, ithalat kotası uygulamıyor. ABD Ürdün'deki on sanayi parkını NSB olarak belirledi. Ürdün-İsrail sınırında bulunan Gateway (Köprü) Bölgesi; İrbid'de bulunan Al-Hassan Sanayi Bölgesi; Amman'da bulunan Al-Tajamouat Sanayi Bölgesi; Zarka yakınındaki Ad-Dulayl Sanayi Bölgesi; Kerak Sanayi Bölgesi; Aqaba Sanayi Bölgesi; İrbid'deki Ürdün Cyber City; Amman'daki Al-Qastal Sanayi Bölgesi; Amman'daki Mushatta Sanayi Kompleksi; Zarqa'daki El-Zai Hazır Giyim İmalat Şirketi. En önemli tasarruf, özel ürünlere uygulanan verginin kalkmasından sağlanıyor.

ABD Ticaret Temsilciliği, ABD hükümeti ile görüşmelerde bulunduktan sonra, NSB'leri belirliyor. İki ülke hükümet yetkililerinden oluşan bir komite vergiden muaf olabilecek ürünleri belirliyor.¹

NSB uygulaması Türkiye'de nasıl uygulanacak? Türk Amerikan Ortaklık Komisyonu toplantısında Türkiye'nin istediği yerlerde en az 4 tane Nitelikli Sanayi Bölgesi kurulması Şubat 2002 de karara bağlandı. Bu kararla İsrail'in daha önce ABD ile yapmış olduğu ABD'ye vergisiz ihracat olanağı sağlayan "Nitelikli Sanayi Bölgeleri Anlaşması"nın kapsamına Türkiye de dahil edilmiş oldu. Türkiye'de kurulacak olan Nitelikli Sanayi Bölgeleri'nde üretilen ürünler sıfır gümrükle Amerika Birleşik Devletleri'ne ihraç edilecek. Söz konusu bölgelerde üretilen ürünler arasında yüksek teknoloji ürünleri de sayılıyor. Türkiye bu prensip anlaşması üzerine en az 4 yerde Nitelikli Sanayi Bölgeleri kuracak. Bununla ilgili nihai anlaşmaların ise en geç 6 ay içinde bitirilmesi öngörülmektedir. NSB'lerde yüksek teknoloji yatırımları öncelikli konular arasında yer alıyor. Önceleri tamamiyle yüksek

¹ Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.ustr.gov/>

teknoloji yatırımlarını düşünen ABD, Türk tarafının isteği ile yatırım paketini genişletti.

Türk Amerikan Ortaklık Komisyonu kararları ve bu kararların hayata geçmesi ile birlikte Türkiye açısından ABD kapısı açılmış olacak. Halen iki ülke arasındaki ticari ilişki düzeyi çok düşüktür. İki ülke arasındaki ticaret hacmi ABD'nin dış ticaret hacminin binde 3 düzeyinde bir rakama karşılık geliyor. Türkiye ABD'den 3,9 milyar dolarlık mal ve hizmet ithal ederken buna karşılık 3,1 milyar dolarlık mal ve hizmet ihraç ediyor. NSB uygulaması bu oranı %1 seviyesine çekmeyi amaçlamaktadır.

Nitelikli Sanayi Bölgeleri aslen birer serbest sanayi bölgeleridir. Her Nitelikli Sanayi Bölgesi kendi içerisinde çok sayıda fabrika bulundurabilir. Yabancılar bu bölgelerde istedikleri kadar fabrika kurabilme özgürlüklerine sahiptirler, yani taraflar hiç bir şekilde Nitelikli Sanayi Bölgesi içerisinde kurulacak fabrika sayısına bir sınırlama getirmez.¹

Nitelikli Sanayi Bölgesi'ndeki herhangi bir fabrikanın Amerika Birleşik Devletleri'nde serbest kotayla ürününü pazarlayabilmesi için İsrail'deki bölgeden en az yüzde 8'lik bir alım yapması zorunludur. Öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'le bir anlaşma imzalaması gerekir.(Dünya Gazetesi 16 03 2002 Cumartesi - Pazar Özel Eki Sayfa 1/5). Ticaret ile ilgili her karar WTO normları ile uyumlu olmak zorunda. WTO'nun en önemli kurallarından birisi, bütün ticaret partnerlerine aynı şekilde davranılması şeklinde. Yani Türkiye için kotaları indirirken diğer ülkeler için de bunu yapmalısınız. WTO'nun tek istisnası serbest ticaret anlaşmalarından geçiyor. Türkiye ile ABD'nin ayrı bir serbest ticaret anlaşması imzalaması mümkün olabilirdi ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği ile imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması buna engel. Gümrük Birliği ile bağdaşmadığı için bunu yapmak imkansız. Mevcut WTO kuralları çerçevesinde ancak mevcut bir serbest ticaret anlaşması ile ilişkilendirilmesi durumunda bunun yapılabileceği anlaşıldı. Gümrük Birliği ile uyumsuz olmaması için İsrail ile ilişkilendirildi. ABD hukukuna göre NSB fikri sadece İsrail ile ilgili bir kapsamda geçerli. Ortadoğu'da barışa katkıda bulunulması amacıyla oluşturulmuştu. NSB'i Türkiye'de kurmanın yolu, halihazırda mevcut olan ABD-İsrail serbest ticaret anlaşmasının değiştirilmesinden geçiyor. Yani Türkiye ile ABD'nin bu uygulamayı İsrail'siz yapması mümkün değil. (Dünya Gazetesi 27 03 2002, s.1/2). NSB'nin bu özelliği Türkiye için bir dezavantaj ABD ve İsrail için avantaj oluşturmaktadır.

Ayrıca ABD tarafı NSB'nin özellikle Güney Doğu Anadolu Bölgesi illerinde kurulmasına sıcak bakarken, Türk tarafı ise söz konusu bölgelerin gerek kalifiye iş gücü, gerekse ulaşım açısından daha uygun olan limanlarda,

---

¹ NSB hakkında geniş bilgi için bkz. Dünya Gazetesi 16 03 2002 Cumartesi - Pazar Özel Eki Sayfa 1/5, İsrail'de ilgili birimin eski uzmanlarından Yoram Radoshitzky, Türkiye'nin aradığı taze kan Nitelikli Sanayi Bölgeleri'dir diyor.

altyapısı tamamlanmış sanayi bölgeleri ve mevcut serbest bölgelerde oluşturulmasını istemektedir (26 Şubat 2002 Salı Hürriyet).

Kamuoyunda NSB ile ilgili, siyasi nedenlerle, kuşkular vardır. Özellikle ABD'nin bu bölgeleri Türkiye'nin Güneydoğusunda kurmak istemesi bu kuşkuları artırmaktadır. Acaba ABD, askeri üslerden sonra ekonomik üsler mi kurmaya çalışıyor? Küreselleşen dünyada bu soru anlamlı mı? Kanaatimizce, ticari sınırların kalktığı ve hatta siyasi sınırların kaldırılmaya başlandığı bir dünyada bu soru anlamlı değil, olsa olsa ideolojiktir.

4. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE SERBEST BÖLGELERİN YERİ

Bu başlık altında, önce dış ticaret hacmindeki gelişmeleri, daha sonra serbest bölgelerde gerçekleştirilen ticareti inceleyeceğiz.

4.1-Dış Ticaret Hacmindeki Gelişmeler

Türkiye dış ticaret hacmindeki gelişmeleri, yıllar itibariyle ihracat ve ithalat rakamlarındaki değişimlere bakarak inceleyeceğiz. Bunun için tablo 2 ve tablo 3 deki verilerden yararlanacağız.

Tablo 2: Dış Ticaret Hacmi (1997-2002) (Milyon Dolar)

	YILLAR					OCAK-MART	
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2002
İHRACAT	26.261	26.924	26.587	27.775	31.334	7.298	7.727
İTHALAT	48.559	45.921	40.671	54.503	41.399	10.775	9.675
DIŞ TİCARET HACMİ	74.820	72.845	67.258	82.278	72.733	18.073	17.401
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-22.298	-18.997	-14.084	-26.728	-10.065	-3.477	-1.948
İHRACAT/İTHALAT(%)	54.1	58.6	65.4	51	75.7	67.7	79.9

Kaynak: DTM verilerinden hazırlanmıştır.

Tablo 2 ve Tablo 3 e bakarak şunları söyleyebiliriz.

- İhracat 2001 yılına kadar 26-27 milyar dolar arasında durgun bir seyir izlemiştir. 2001 yılında ilk defa % 12.8 artarak 31 milyar dolara ulaşmıştır.
- İthalat 1997 den 1998'e ve 1999'a önemli azalma gösterirken 2000 yılında patlama yaparak tarihteki en üst noktaya ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı, bu yıl son yılların en düşük seviyesine (%51) düşmüştür.
- Dış ticaret hacmindeki artış veya yükselişi ithalattaki gelişmeler belirlemiştir. Dış ticaret hacmi, 1997 den 2002 yılının nisan ayına kadar,

2000 yılı hariç daralmıştır. 2000 yılında ithalattaki %34 lük artış, dış ticaret hacmini %22.3 artırarak 82.278 milyon dolara çıkarmıştır. İthalattaki bu artış, (ihracat artışı %4.5 la sınırlı kaldığı için) dış ticaret açığını da %89.8 artırarak zirveye çıkarmıştır.

- Uygulanan kur politikası sonucu olarak 2001 yılı dış ticaret rakamlarının iyiye gittiği bir yıl olmuştur. Şubat krizinin etkisiyle iç talepteki daralma, ithalatı % 24 azaltırken ihracatı %12.8 artırmıştır. Bu yıl ihracatın ithalatı karşılama oranı %48.5 artarak %75.7 ye ulaşmıştır.

- 2002 nin ilk çeyreğindeki rakamlar dış ticaretteki iyileşmelerin devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 3: Dış Ticaret Hacmindeki Değişmeler (% olarak)

	Yıllık Değişme				2002 üç aylık(*)
	1998	1999	2000	2001	
İHRACAT	2,5	-1,3	4,5	12,8	5,9
İTHALAT	-5,4	-11,4	34,0	-24,0	-10,2
DIŞ TİCARET HACMİ	-2,6	-7,7	22,3	-11,6	-3,7
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-14,8	-25,9	89,8	-62,3	-44,0
İHRACAT / İTHALAT daki değişme	8,4	11,5	-22,0	48,5	17,9

(*) 2001 ve 2002 Ocak-Mart dönemi

Dış ticaret açığının azalması veya ihracatın ithalatı karşılama oranının artışı, Ödemeler dengesi veya döviz rezervleri açısından olumlu gelişmelerdir. Ancak iyileşmelerin ithalattaki azalıştan ziyade ihracattaki artıştan kaynaklanması, ekonomik büyüme ve refah açısından önemlidir. Amaç ihracat artışı ile bu iyileşmelerin gerçekleştirilmesi olmalıdır. İthalatın baskı altında tutulması, büyüme ve istihdamı uzun vadede olumsuz etkileyecektir.

4.2- Serbest Bölgelerin Ticaret Hacimlerindeki Gelişmeler

Bugün dış ticaretin gelişmesinde etkin ve çağdaş bir kurum olarak kabul edilen serbest bölgeler, ülkemizdeki ondört yıllık kısa geçmişlerine rağmen önemli mesafeler katetmişlerdir. İlk olarak 1987 yılında Mersin ve Antalya'da kurulan serbest bölgelerimiz, elde ettikleri başarılar ile diğer serbest bölgelerin kurulmasına öncülük etmişlerdir. 1997-2001 yılları arasında serbest bölgelerimizin dış ticaret hacimleri ve yıllık değişimleri aşağıdaki tablo 4 ve tablo 5 de izlenebilir.

Tablolardaki rakamlara bakarak şunları söyleyebiliriz.

- Toplam ticaret hacmi 2001 yılına kadar istikrarlı bir artış göstermiştir. En hızlı artış 1999 da 7.886.562.000 \$ olan ticaret hacminin 2000 yılında 11.300.593.000 \$ a yükselmesiyle gerçekleşmiştir. 2001 yılındaki 3 milyarlık (%26 lık) düşüşün nedeni şubat 2001 krizi ile açıklanabilir.

• İstanbul AHL. ve İstanbul Deri serbest bölgeleri ticaret hacmi en hızlı artan serbest bölgelerdir. İki bölgenin toplam içindeki payı 1997 yılında %36 iken 2000 yılında %62 ye ulaşmıştır.

• Mersin ve Ege serbest bölgeleri hacim bakımından önemli bir yere sahipken, yıllık artış bakımından ilerleme kaydetmemişlerdir. Bu durum, bu bölgelerin tam kapasite sınırına varmış olmaları ile açıklanabilir. Nitekim Mersin 1987 de, Ege ise 1990 da faaliyete geçmiştir.

• Menemen, Trakya, Avrupa serbest bölgelerinin ticaret hacimleri fazla olmasa bile hızlı bir artış trendi göstermektedirler.

• Diğer serbest bölgelerin ticaret hacimleri önemli bir miktara ve artış hızına sahip değildir.

Tablo 4: Yıllara Göre Serbest Bölgelerimizde Ticaret Hacmi (milyon\$)

BÖLGELER	1997	1998	1999	2000	2001	2001-III *	2002-III *
MERSİN	1.792.600	1.697.068	1.504.442	1.767.854	1.337.790	367.743	305.892
ANTALYA	180.592	168.084	176.153	215.132	185.019	45.402	46.437
EGE	1.429.659	1.446.380	1.188.896	1.662.598	1.291.910	327.619	318.242
İST-AHL	866.232	1.778.062	2.196.891	2.893.199	2.193.739	515.114	527.795
TRABZON	96.196	57.482	26.662	15.914	36.661	9.575	13.060
İST-DERİ	1.127.785	2.354.483	2.486.357	4.059.383	2.324.919	665.972	499.146
D. ANADOLU	1.001	476	614	1.789	1.881	898	12
MARDİN	13.808	13.698	5.270	5.522	5.284	1.312	2.837
MENEMEN		178.578	180.678	240.262	251.479	54.755	56.583
SAMSUN		1.958	4.384	16.845	12.329	779	2.873
RİZE		1.726	11.987	15.816	16.447	4.615	4.007
İST. TRAKYA		19.769	72.784	181.535	237.939	45.388	86.911
AVRUPA			12.834	105.655	212.865	45.270	50.661
GAZİANTEP			15.750	35.671	54.355	6.430	11.179
KAYSERİ			656	22.554	27.071	2.587	15.694
ADANA-YUMURTALIK			2.202	60.864	59.267	16.314	7.299
BURSA					82.294		60.054
DENİZLİ(*)							
KOCAELİ(*)							
TUBİTAK-MAM TEKNOLOJİ(*)							
İMKB(*)							
TOPLAM	5.507.873	7.717.764	7.886.562	11.300.593	8.331.246	2.109.771	2.008.682

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/sb/sbist2.htm>, (SBGM)

* Bu sütunlardaki veriler ilk üç aya aittir.

(*) Bu bölgeler ile ilgili veri elde edilememiştir.

Tablo 5'i dikkatlice incelediğimizde, 2001 yılında şubat krizi nedeniyle önemli serbest bölgelerin ticaret hacmi daralma göstermiştir. 2001 yılında serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi %26 daralmıştır. En hızlı büyüme %43 ile 2000 yılında yaşanmıştır. Bu iki yıldaki değişimde uygulanan kur politikalarının etkisini görmekteyiz.

Tablo 5: Serbest Bölgelerimizde Ticaret Hacmindeki değişimler

BÖLGELER	1997 den 1998 e	1998 den 1999 a	1999 dan 2000 e	2000 de 2001 e	2001 den 2002 ye *
MERSİN	-5%	-11%	18%	-24%	-20%
ANTALYA	-7%	5%	22%	-14%	2%
EGE	1%	-18%	40%	-22%	-3%
İST-AHL	105%	24%	32%	-24%	2%
TRABZON	-40%	-54%	-40%	130%	27%
İST-DERİ	109%	6%	63%	-43%	-33%
D. ANADOLU	-52%	29%	191%	5%	-7383%
MARDİN	-1%	-62%	5%	-4%	54%
MENEMEN		1%	33%	5%	3%
SAMSUN		124%	284%	-27%	73%
RİZE		594%	32%	4%	-15%
İST. TRAKYA		268%	149%	31%	48%
AVRUPA			723%	101%	11%
GAZİANTEP			126%	52%	42%
KAYSERİ			3338%	20%	84%
YUMURTALIK			2664%	-3%	-124%
BURSA					100%
TOPLAM	40%	2%	43%	-26%	-5%

Kaynak: Tablo 2

* Bu sütunlardaki veriler her iki yılın ilk üç aylık değişimlerini kapsamaktadır. .

Serbest bölgeleri toplam ticaret hacmine göre ve toplam içinde aldıkları paylara göre sıraladığımızda, yukarıda söylediklerimizi tasdik eden verileri elde edebiliriz.

Tablo 6: Ticaret Hacmine Göre Serbest Bölgelerin Sıralaması

Sıra	Serbest Bölge	1999 (bin \$)	Yüzde Payı	2000 (bin \$)	Yüzde Payı	2001 (bin \$)	Yüzde Payı
1	İstanbul Deri	2.486.357	32%	4.059.383	36%	2.324.919	28%
2	İstanbul AHL	2.196.891	28%	2.893.199	26%	2.193.739	26%
3	Mersin	1.504.442	19%	1.767.854	16%	1.337.790	16%
4	Ege	1.188.896	15%	1.662.598	15%	1.291.910	16%
5	Diğerleri	509.974	6%	917.559	7%	1.182.888	14%
	TOPLAM	7.886.560	100%	11.300.593	100%	8.331.246	100%

Kaynak: SBGM verilerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Görüldüğü gibi gerçekleştirilen ticaret hacmine göre yapılan sıralama son üç yılda da aynıdır. İstanbul Deri serbest bölgesi, deri ürünleri imalatını, depolanması ve alım satımını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. Türkiye'nin en hızlı gelişen ve ilk sektörel serbest bölge olma özelliğine sahip olan İstanbul Deri serbest bölgesi aynı zamanda Türkiye'nin ticaret hacmi en büyük serbest bölgesidir (SBGM 1999). Bir önceki yıla göre toplam ticaret içindeki payları diğer bölgelerde azalma gösterirken, tek artışı İst-Deri sağlamış ve tek başına serbest bölgelerden yapılan toplam ticaretin %36'sını gerçekleştirmiştir. Ancak 2001 yılındaki krizin en çok bu bölgeyi etkilediğini (payı %36 dan %28 e düşmüş) söyleyebiliriz. Toplam serbest bölge ticaret hacmi 2001 yılında 3 milyar \$ azalırken bunun 2 milyar \$ ı bu bölgedeki azalmadan kaynaklanmaktadır. Diğer serbest bölgeler, toplam içindeki paylarını korumuşlardır.

Yukarıda yaptığımız sıralamada serbest bölgelerin son üç yılda gerçekleştirdikleri ticaret hacmi baz alınmıştır. Eğer faaliyete geçtikleri tarihten itibaren 2002 yılına kadar gerçekleştirdikleri ticaret hacmini baz alırsak sıralamada değişiklikler olacaktır.

Tablo 7: Toplam Ticaret Hacmine Göre Serbest Bölgeler (bin \$)

Sıralama	Serbest Bölge	Toplam ticaret hacmi	Dağılım
1	Mersin	13.998.570	%27
2	İst-Deri	12.741.402	%24
3	İst-AHL	11.645.938	%22
4	Ege	9.482.508	%18
5	Diğerleri	4.235.347	%8
TOPLAM		52.103.765	%100

Kaynak: SBGM bültenlerinden hazırlanmıştır.

Mevcut serbest bölgelerimizin kuruldukları yıldan günümüze kadar gerçekleştirdikleri toplam ticaret hacimlerine göre ilk sırayı yaklaşık 14 milyar dolar ile Türkiye'nin ilk serbest bölgesi olan Mersin almaktadır.

4.3-Serbest Bölgelerin Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı

Serbest bölgeler ticaret hacmi 1997-2000 yılları arasında sürekli artarken, dış ticaret hacmi 1997, 1998 ve 1999 sürekli azalmıştır. Ancak 2000 yılında her ikisinde de önemli artışlar olmuştur. Şubat krizi nedeniyle hem toplam dış ticaret hacmi hemde serbest bölgeler ticaret hacmi önemli düşüş göstermiştir. Gelişmeleri aşağıdaki tablo 8 de izlenebilir.

Serbest bölgeler ticaret hacminin toplam dış ticaret hacmi içindeki payı 1997, 1998, 1999 ve 2000 yıllarında sürekli artarak %14 e ulaşmıştır. Son yıllarda ortalama yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır. Dünyadaki serbest bölgelerin, ülkelerin dış ticaretlerinin ortalama %10 u kadar bir ticaret hacmine sahip olduğunu gözönüne getirdiğimizde, Türkiye'deki serbest

bölgelerin kuruluş amacına uygun geliştiğini söyleyebiliriz. Tablo 8 deki veriler 2002 yılında da bu ilişkinin devam edeceğini göstermektedir.

Tablo 8: Serbest Bölgeler ve Toplam Dış Ticaret Hacmi

	YILLAR (Milyon Dolar)					OCAK-MART	
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2002
İHRACAT	26.261	26.924	26.587	27.775	31.334	7.298	7.727
İTHALAT	48.559	45.921	40.671	54.503	41.399	10.775	9.675
TOP. DIŞ TİC. HACMİ	74.820	72.845	67.258	82.278	72.733	18.073	17.401
SERBEST BÖLGELER TİCARET HACMİ	5.508	7.718	7.887	11.301	8.331	2.110	2.009
SERBEST BÖLGELER/ DIŞ TİCARET HACMİ %si	0.07	0.11	0.12	0.14	0.11	0.12	0.12

Kaynak: Tablo 2 ve tablo 4

5. SERBEST BÖLGELERDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Günümüzün küreselleşen dünyasında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de katkısıyla, en fazla dolaşım serbestisi elde eden üretim faktörünün sermaye olduğu bilinmektedir. Uluslararası üretim sürecinin doğal sonucu olarak değerlendirilen doğrudan yatırımlar, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, know-how ve yeni teknoloji transferini sağlaması ve pazarlama, ihracat ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle 1990'lı yılların başından itibaren önem kazanmaya başlamış, bu yatırımların ülkeye çekilmesi sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, sanayileşmiş ülkelerin ekonomi politikalarının da ana öğelerinden birisi haline gelmiştir. Aşağıdaki tablo 9 dünyadaki yabancı sermaye yatırımlarını vermektedir.

Tablo 9: Dünya'da Yabancı Sermaye (Milyon \$)

	1997	1998	1999	2000
Dünya	477.918	692.544	1.075.049	1.270.764
Gelişmiş Ülkeler	271.378	483.165	829.818	1.005.178
GOÜ	187.352	188.371	222.010	240.167
Türkiye	805	940	783	982
Oransal dağılım (%)				
GÜ/Dünya	56,78	69,77	77,19	79,10
GOÜ/Dünya	39,20	27,20	20,65	18,90
Türkiye/Dünya	0,17	0,14	0,07	0,08
Türkiye/GOÜ	0,43	0,50	0,35	0,41

Kaynak: World Investment Report, 2001 Promoting Linkages

Tablo 9'u incelediğimizde, dünyada yabancı sermaye yatırımlarının son yıllarda hızla arttığını ve giderek gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Toplam yabancı sermaye yatırımları hızla artarken Türkiye'ye

gelen yabancı sermaye artmamış, buda payının %0,17 den 2000 yılında %0,08 e düşmesine neden olmuştur.

Serbest bölge kurma amaçlarından biri de ülkeye yabancı sermaye çekmektir. Toplam doğrudan yabancı sermaye girişine baktığımızda serbest bölgelerin bu konuda enazından bir sıçrama meydana getirmedeği görülmektedir.

Türkiye’de faaliyette bulunan toplam 5841 adet yabancı sermayeli firmanın, 4108’i hizmetler, 1458’i İmalat sanayi, 50’si enerji, 89’u madencilik ve 136’sı tarım kesiminde faaliyette bulunmaktadır (YSGM 2001,s 45-51). Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısı ise 530 dur. Yani Türkiye’deki yabancı sermayeli kuruluşların %9’u serbest bölgelerde faaliyet göstermektedir. SBGM verilerine göre, 2002 yılı Mart ayı sonu itibariyle, serbest bölgelerimizde faaliyet gösteren firmaların sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10: Serbest Bölgelerdeki Yabancı Sermayeli Firmalar

Toplam Firma (Ad.)	Yerli Sermayeli (Ad.)	Yabancı Sermayeli (Ad.)		
		Toplam	Kiracı	Yatırımcı
3153	2623	530	397	133

Kaynak:Hilmi DEVELİ Finansal Forum 31 05 2002 Sayfa 17

Toplam firma sayısının %83 ü yerli, %17 si yabancı sermayelidir. Başka bir hesaplamayla yabancı firmalar yerli firmaların (530/2623) %20 si kadardır. Serbest bölgelerdeki yabancı sermayeli kuruluşlardan 76’sı üretim, 369’u alım-satım, 26’sı işyeri kiralama, 12’si depo işletmeciliği, 7’si montaj-demontaj ve bakım-onarım, 4’ü bankacılık-sigortacılık, 16’sı IMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi’nde aracılık, 20’si ise burada sınıflandırılmayan diğer konularda faaliyet göstermektedir. Ayrıca iki kuruluş tarafından da serbest bölge kurucu işleticiliği faaliyeti yürütülmektedir. (DEVELİ 2002:17). Yabancı sermayeli kuruluşlar ağırlıklı olarak, 369 firma ile alım-satım ve 76 firma ile de üretim konularında yoğunlaşmıştır.

Serbest bölgelerdeki yabancı sermayeli doğrudan yatırımlar tutarı 137 milyon dolara ulaşmış olup, halihazırda, Antalya, Avrupa, Ege, İstanbul Deri ve Endüstri, İstanbul Trakya, İzmir Menemen Deri, Mardin, Mersin ve Trabzon Serbest Bölgeleri’nde yabancı firmalar yatırımcı kullanıcı statüsünde faaliyet göstermektedir. Bu bölgelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli yatırımcı kullanıcı firmalar, Ege Serbest Bölgesi’nde elektronik, deri, mobilya, ölçü aletleri, gıda, tekstil, otomotiv sektörleri başta olmak üzere 92,2 milyon dolarlık, İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi’nde kimya, demir dışı metaller, otomotiv sektörleri olmak üzere 12,5 milyon dolarlık, Mersin Serbest Bölgesi’nde gıda, elektronik, plastik, kimya, cam-seramik sektörleri başta olmak üzere 9,9 milyon dolarlık, Antalya Serbest Bölgesi’nde

tekstil-konfeksiyon, yatçılık, elektronik, tıbbi araç ve gereç sektörleri başta olmak üzere 8,7 milyon dolarlık, İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde inşaat, kimya, tekstil ve gıda, otomotiv sektörleri başta olmak üzere 6,5 milyon dolarlık, Trabzon Serbest Bölgesi'nde 5,4 milyon dolarlık, Avrupa Serbest Bölgesi'nde 586 bin dolarlık, İzmir Memen Deri Serbest Bölgesi'nde kimya, deri ve tekstil sektörleri olmak üzere 455 bin dolarlık, Mardin Serbest Bölgesi'nde ise otomotiv ve hayvansal ürünler sektörleri olmak üzere 250 bin dolarlık yatırım gerçekleştirmişlerdir. Serbest bölgelerimizdeki yabancı sermayeli kullanıcılar arasında KOBİ sınıflandırmasında yer alacak nitelikte pek çok firmanın yanında, alanlarında dünyaca ünlü çok uluslu şirketler de bulunmaktadır.

Örneğin, ABD'den Delphi Packard Electric Systems, FTC/Lockheed, Sikorsky Aircraft, Black&Decker, R.J. Reynolds, Bausch&Lomb, Coca-Cola; Almanya'dan Siemens, Wagner, Karstadt, Hugo Boss, Zenith, Henkel; İsveç'ten Volvo, Rotech; Güney Kore'den Hyundai, Samsung; İtalya'dan Eldor Electronics bunlardan başlıcalarıdır. . Başta Avrupa Birliği ve diğer OECD ülkeleri ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu ülkeleri olmak üzere 50'yi aşkın ülke sermayeli firma serbest bölgelerimizde faaliyet göstermektedir. (DEVELİ Mart 2002:17).

Yabancı firmaların faaliyet sahalarının çok çeşitli olmasına karşılık bugüne kadar gelen yabancı sermaye miktarı tatmin edici değildir. Bunda ekonomik nedenler kadar siyasi nedenlerin de etkili olduğu kanısındayız.

SONUÇ

Globalleşen dünyada ekonomik sınır kavramı artık anlamını yitirmiştir. Kendi imkanlarıyla ve dışı kapalı kalkınma modeli geçerliliğini kaybetmiştir. Tek Pazar haline gelen dünyada kuruluş amacı gereği, karlarını maksimize etmek isteyen yerli ve yabancı firmalar, üretim süreçlerinin tamamını veya bir kısmını kendilerine en uygun ortamı sağlayan ülkelere kaydırarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Firmaların bu faaliyetinin gelişmekte olan ülkelere de büyük avantajlar sağladığı inkar edilemez bir gerçektir. Bu ortamı sağlayan ve her iki tarafında amacına dolaylı veya dolaysız olarak hizmet eden araç ise kuşkusuz Serbest Bölgelerdir.

Türkiye, serbest bölge konusundaki kısa geçmişine rağmen on dört yılda 26 serbest bölge kurmuştur. Serbest Bölge konusunda atılacak adımlar dikkatle atılmalı ve bu konu siyasi istismardan uzak tutulmalıdır. Zira, mevcut serbest bölge sayısı bile bir çok ülkeden fazla durumdadır. Hükümetin kurulmasına karar verdiği son yedi serbest bölge ile sayıyı 26 da sabitleme kararı olumludur. Türkiye`de kurulan serbest bölgeler çoğunlukla genel amaçlı olarak kurulmuş fakat zaman içinde faaliyet alanları genişlemiştir. Serbest bölgeler konusunda elde edilen bu başarının artarak devam etmesi, tanıtımın daha iyi yapılması suretiyle yerli ve yabancı

firmaların serbest bölgelerde faaliyet gösterme konusunda özendirilmesine bağlıdır. Bu bölgeler, dış ticaretimizin %12 lik kısmını gerçekleştirerek, kuruluş amacına ulaşmıştır.

Nitelikli Sanayi Bölgeleri uygulamasının başlatılması, serbest bölge kapsamını genişletecek ve dış ticaretimize önemli katkılar sağlayacaktır. Ancak bu bölgelerin kuruluş yeri seçiminde ekonomik ve siyasi gerekçeler birlikte değerlendirilmelidir.

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar çoğunlukla kiracı durumunda ve yabancı sermaye girişi sınırlıdır. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını genişleterek ve etkin tanımla serbest bölgelere doğrudan yabancı sermaye çekmek mümkündür.

Son olarak, AB'ye üyelik sürecinde, serbest bölgelerin hukuki durumunun ne olacağı netleştirilmeli ve yatırımcılara iyi anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. AKÇA Yüksel, Nisan 1998. *Serbest Bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyetlerinin Esasları*, Dış Ticaret Dergisi, III / 9, (Nisan), 1-25.
2. AKYÜREK Engin, 1983, *Serbest Bölge Tanım, Dünya'da ve Türkiye'de*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
3. BAĞRIAÇIK Atila, 2000, *Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Avantajları*, Yaklaşım Dergisi, VIII / 91, (Temmuz), 35-39.
4. BAĞRIAÇIK Atila, 2001, „*Serbest bölgeler Türkiye'ye kazandırabilir*” Dünya Gazetesi 31 10 2001 Sayfa 11
5. BAĞRIAÇIK Atila, 2002, „*Serbest bölgelerimizin ihracatçılarımıza sağlayacağı faydalar*“ Dünya Gazetesi 30 01 2002 Sayfa 11
6. CHEN Lein Lein, 1995, *Export Zones and Welfare*, Mark Oxford Economic Papers,(October), v.47.
7. DEVELİ Hilmi ,2002, „*Serbest Bölgelerde Mevcut Durum*“ Finansal Forum 31 05 2002 Sayfa 17
8. DPT, 1985, *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor*, Mart.
9. DPT,1985, *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor*,No:3, Temmuz
10. DTM, 1996, *Serbest Bölgeler Mevzuatı*, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Tanıtım ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, Aralık, Ankara.
11. DTM, 1999, *Türkiye Serbest Bölgeleri*, SBGM Aylık Rap., Ağust, Ank.

12. DTM, 2000, *Türkiye Serbest Bölgeleri*, SBGM Aylık Rap., Haz., Ank.
13. DTM, 2001, *Türkiye Serbest Bölgeleri*, SBGM Aylık Rap., Mart, Ank.
14. DTM, 2002, *Türkiye Serbest Bölgeleri*, SBGM Aylık Rap., Nisan, Ank.
15. ERDOĞAN Engin, 1985, *Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniv. İ.İ.B.F Yayınları, Eskişehir.
16. Dünya Gazetesi, 2002, „Türkiye'nin Aradığı Taze Kan NSB“ 16 Mart Cumartesi-Pazar özel eki, s.1/5,
17. Dünya Gazetesi, 2002, 27 Mart, s.1/5,
18. ERKAN Hüsnü, TATLIDİL Rezan, 1990, *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*, TOBB, Ankara.
19. FRÖBEL Folker, HEİNRİCHS Jürgen, KREYE Oho, 1982, *Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler*, İstanbul:Belge.
20. HANKS F. George, ALST Lucinda Van, 1999, *Foreign Trade Zones, Management Accounting (USA)*, (Jan.), v.8.
21. <http://www.dtm.gov.tr/sb/ATINTERC.htm>
22. <http://www.dtm.gov.tr/sb/sb.htm>
23. <http://www.dtm.gov.tr/sb/sbist2.htm>
24. <http://www.ntvmsnbc.com/news/148633.asp#BODY>
25. http://www.itkib.org.tr/hedef/200203_mart/brukselmektubu2.htm
26. <http://www.google.com/search?q=Nitelikli+sanayi+b%C3%B6lgeleri&hl=tr&lr=&ie=UTF-8&oe=UTF8&start=10&sa=N>
27. MATHUR, Lynette Knowles, 1997, *The Effectiveness Of The Foreign Trade Zone as an Export Promotion Program*, İmport Source; Journal Of Macromarketing, (Spring),II /17.
28. ÖZ Özer, YAHNİ Verda, 1999, *Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları ve İSBAŞ*, İstanbul:İSBAŞ
29. World Investment Report, 2001, Promoting Linkages
30. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2001, 2001 Yılı Raporu, Hazine Müsteşarlığı Yayını.